

*Милоје Здравковић**

*Канцеларија за координационе послове у преговарачком
процесу са Привременим институцијама самоуправе у
Приштини*

УЗРОЦИ ПРВИХ СУКОБА СРБА И АЛБАНАЦА КРОЗ ИСТОРИЈУ**

Сажетак

Од периода настанка првих националних држава у XIX веку, односе два најмноогољуднија народа на Балкану, Срба и Албанаца, карактеришу сукоби који су резултат суштинских разлика, верске, културолошке и традиционалне природе. Разлике и неједнакости које из њих проистичу, су настали превасходно као последица исламизације Албанског становништва током XVII века и успостављања система доминације једне нације над другом, као основног принципа на којем се заснивао суживот у Отоманском царству. Таква неједнакост је допринела масовном иселјавању Срба са Косова и Метохије и њиховој делимичној исламизацији при чему су успостављене разлике, присутне и у садашњости, које пресудно утичу на интензитет сукоба у будућности. У раду издвајамо преломне догађаје који су суштински определили и утицали на успостављање постојећих разлика и развоја будућих односа између два народа Срба и Албанаца, а то су: 1) масовна исламизација албанских племена током XVII века; 2) преузимање позиције Великог везира од стране Албанаца на Порти и 3) Велика сеоба Срба са Косова и Метохије. Резултате рада заокружујемо констатацијом да су новоуспостављене културолошке и социјалне разлике

* miloje.zdravkovic@kord-kim.gov.rs

** Рад је настао као резултат научно-истраживачке делатности аутора, спроведеног за потребе израде докторске дисертације. Мишљења изнета у тексту су искључиво опажања аутора и не представљају званичан став Канцеларије за преговоре.

између Срба и Албанаца значајно утицале на интензитет и трајање будућих сукоба, док је подршка треће стране имала одлучујући утицај на коначни резултат конфликта.

Кључне речи: Србија, Албанија, исламизација, Отоманско царство, Велики везир, Турско-Аустријски рат, велика сеоба Срба, Први српски устанак.

УВОД

Балканско полуострво, као раскршће главних путева између Истока и Запада, односно Европе и Азије, представља простор велике етничке и културне разноликости. То је подручје на којем су се насељавале различите групе људи, специфичног етничког и језичког порекла, попут Грка и Римљана, староседелаца Илира и Трачана и појединих народа попут Келта, Гота и Словена. Узимајући у обзир наведену разноликост, реконструисање узрока првих сукоба између два народа Срба и Албанаца кроз историју, а посебно у периоду средњег века, представља веома тежак и незахвалан задатак.

Албанци сами себе називају Шћипетари, а своју земљу Шћиптарија (*Shqip-орач*) (*Tarja-земља*) што у слободном преводу значи „земља орлова.“ Извођење назива Шиптари блиско је повезано са буђењем првих националних покрета међу Албанцима и асоцира пре свега на Скендербеговог орла који се и данас налази на албанској застави, а који је опет, према многобројним изворима, двоглави орао са грба српске средњовековне краљевске породице Немањићи.

Иако Албанци сами себе зову Шиптари сматрају да је увредљиво да их други, посебно Срби, тако називају. Вероватни разлог је чињеница да их назив Шиптари подсећа да нису сви део једне државе већ, као и други народи на Балкану, имају своје сународнике у суседним државама региона попут Северне Македоније или Црне Горе.

Албанки језик има два дијалекта Гегански и Тоскански на основу којих је формирана подела на две језичке групе Геге и Тоске. Природна граница између ове две језичке групе је река Шкумбин илити 41 паралела географске ширине. Северно од реке Шкумбин живе Гегани, док су јужно од

истоимене реке Тоскани. Говорници дијалекта Гега, којих има укупно око 3,4 милиона, настањени су широм севера Албаније, Македоније, Космета, Црне Горе и југа централне Србије. Границу између две дијалектне групе, формирала је древна рута *Via Egnatia* илити Модерни пут и представљала је главни правац транспорта људи и робе, успостављена још у другом веку пре нове ере од стране Римске империје. Јужно од наведеног пута и реке Шкумбин, постоји прелазна зона ширине од 10 до 20 километара у којој живе обе језичке групе.

Међутим, потребно је указати да постоје и значајне лингвистичке разлике унутар сваке од две наведене дијалектске групе, посебно између дијалеката Гега из северозападне Албаније и Гега са Косова. Такође, говор Гега у северној Македонији се разликује од говора Гега у Албанији или на Космету. Разлике су пре свега фонолошке, граматичке и лексичке природе.

Осим тога, постоје и дубоке културне и социјалне разлике између Гегана и Тоскана. Геге су кроз историју биле организоване у племенским удружењима или фисовима, која су се делила на кланове и на тај начин окупљале различите земљопоседнике. Обичајно право је било и остало израженије на северу код Гегена, него на југу код Тоскана. То се посебно одразило на чињеницу да је Канун Леке Дукађини, који садржајно проистиче из Душановог законика, био и остао много важнији и поштованији у друштвеном животу Гегана него код Тоскана.

Иако себе називају Шиптари, своје име везују за илирско племе Албана, које се према Птоломеју у II веку н. е. настањивало у области око Албанополиса, односно данашњег краја Крује. Дакле, назив „Албанци“ већ је био у употреби у давним временима и односио се управо на древно илирско племе које је било насељено на територији данашње Албаније. Само име „Албанци“, потиче од италијанске речи „Албанези“, које се убрзо проширило на готово све друге европске језике. Израз „Албанци“, који је данас распрострањен, још увек има своје италијанско порекло и односи се на досељенике у Италији током средњег века, односно на период када су Албанци због Отоманског освајања напуштали територију данашње Албаније и насељавали се у Италији.

С обзиром да постоји континуитет албанског имена са некадашњим илирским, исхитрено је изведен закључак о илирском пореклу Албанаца, који је прихваћен и у српској историографији, (Цвијић 1922) код појединих истраживача. Са друге стране, на албанском језику глагол љирој (*liroy*), који етимолошки упућује на назив Илир, значи ослободити, док и сами Албанци често дају имена својој деци Агрон и Теута, по древном илирском краљу и краљици (Astin 1998, 88) чиме настоје да успоставе и одрже „илирску” теорију свог порекла.

Наведену „илирску” теорију први је формулисао немачки историчар Јан Тунман, 1774. године, а она се касније, током XIX века даље развијала. Међутим, лингвистичка аргументација „илирске” теорије открила је озбиљне недостатке:

Први недостатак је чињеница да албански језик припада групи *satem* језика, док је илирски, према расположивим подацима, припадао групи *centum* језика.¹ Дакле, лингвистички ради се о две различите језичке групе.

На другом месту истичемо да иако би се илирско племе Албана и место Албанополис могли налазити у близини Крује, ништа не доказује везу тог племена са данашњим Албанцима, посебно због чињенице да се име Албанци први пут појављује у византијским изворима тек у XI веку. Такође, теорија о илирском пореклу Албанаца је ослабљена недостатком било каквим утицајем грчког језика на Албански. Наиме, уколико су Албанци непрестано од давнина насељавали територију која се налази на месту данашње Албаније, као што то тврде албански историчари, број грчких позајмљеница на албанском језику морао би да буде много већи. (Turnock 1988, 137) Осим тога, локална и лична имена која се сматрају илирским нису

1 Подела на сатемске и кентумске језике настала је анализом гласовних промена почев од прото-индоевропског језика. Језици код којих је палатализацијом меко к постало с, називају се сатемски (словенски, јерменски, индо-ирански...). Језици код којих је меко к депалатализацијом постало тврдо к, називају се кентумски (германски, грчки и претпоставља се, већи број изумрлих језика (венетски, илирски). Своје називе групе су добиле од речи сто (100) у латинском „кентум“ и авестанском „сатем.“ Опширније у Џејмс Клаксон Увод у индо-европску лингвистику, доступно на <http://caio.ueberalles.net/Indo-European-Linguistics-Introduction/Indo-European%20Linguistics%20-%20James%20Clackson.pdf>

се без прекида преносила на албанска (на пример Шкоодра или Ти Скардар је позајмица из латинског језика, док су други разни топоними и хидроними у албанском језику позајмљени и из словенског (тачније српског) језика, што се прећутно игнорише у албанолошкој литератури. (Schramm 1981, 405)

Стога се албански језик не може сматрати језичким потомком илирског или трачког језика, већ индоевропског језика. Многи лингвисти су покушали да албански језик повежу са илирским, али без јасних резултата. Недостају и јасни археолошки докази о континуираном насељавању становништва које говори албански језик од илирских времена. На пример, док албански научници тврде да поједина места сахрањивања у Круји подржавају илирско-албанску теорију континуитета, већина научника то одбацује и сматра да ти остаци указују на популацију романизованих Илира који су говорили романски језик.

Коначно, истичемо чињеницу да су савремена испитивања хромозома ДНК, заједнички спроведена на Универзитету у Парми, Женеви и Тирани додатно оспорили илирско порекло Албанаца.² Наиме, закључак ових истраживања јасно показује да не постоје значајне разлике у генетици између Албанаца и већине других европских народа. Стога се континуитет као и генетска везе између илирског и албанског језика не могу јасно успоставити.

Упркос наведеним недостатцима „илирске” теорије Албанци граде сопствени национални идентитет и историју, нарочито током последњих сто година, са идејом да су потомци Илира, односно староседеоци Балкана. Према њиховом схватању ствари они су живели на простору Балкана давно пре свих осталих народа, при чему их Словени, привремено, у тринаестом и четрнаестом веку потискују ка „исконској” албанској земљи (територији централне Албаније и града Крује).

2 <http://www.nature.com/ejhg/journal/v8/n7/pdf/5200443a.pdf> Michele Belledi, Estella S Poloni, Rosa Casalotti, Franco Conterio, Ilija Mikerezi, James Tagliavini and Laurent Excoffier, *Maternal and paternal lineages in Albania and the genetic structure of Indo-European populations*. У наведеном истраживачком раду извршено је поређење митохондријалне ДНК секвенце хромозома HV1 и Y хаплогенотипови (DYS19 STR и YAP) албанских узорака са неколико других индоевропских народа са европског континента.

ПРВИ СУКОБИ СРБА И АЛБАНАЦА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Територија Албаније, политички задуго није имала нарочит значај. Од краја IV века нове ера била је византијска провинција. Већи политички значај добија у време борби између Нормана и Византинаца (1080-1185). После пораза цара Теодора Епирског на Клокотници, Албанију су освојили Бугари и држали од 1230-1246, након чега је преузима Никејско царство. Појам албанске држава, или албанског краљевства (*regnum Albaniae*), први пут се бележи у доба анжујске династије 1260. године.³

Када је краљ Милутин оженио грчку принцезу Симониду (1299), променио је спољњу политику у корист Византије и тиме ушао у сукоб с Анжујцима, при чему су се неминовно јавиле претензије на Албанију. Међутим, потпуно освајање Албаније извршио је Милутинов унук Душан од 1343. до 1348. године. Уколико су се том приликом и одиграли први сукоби између Срба и Албанаца не може се говорити о сукобу два народа, већ појединачним сукобима плаћеника који су били регрутовани, на једној или на другој страни. Убрзо након тога, у освојеној области Епира Душан је на место намесника именовано свог полубрата Симеона, а српски језик и ћирилица били су у употреби све до краја XV века. (Ђоровић 2008, 30)

Однос Срба и Албанаца у раном средњем веку, није био конфликтне природе. Албанци углавном насељавају планинска подручја, а Срби равничарска. Касније, са увећавањем популације једног и другог народа и дубљим променама у феудалној структури друштва, долази до двосмерног процеса у којем пољопривредно становништво почиње да се шири ка планинској зони, и обрнуто, сточарско становништво се спушта у равницу, уз тенденцију задржавања и сталног насељавања.⁴ Истовремено са тим процесом спроводи се политичка интеграција Албанаца у српску средњовековну државу без икакве дискриминације, нарочито према албанској

3 http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_1_c.html

4 http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_c.html

властели. О томе најбоље сведочи податак да су у титули цара Душана из 1348. године Албанци били признати као посебан народ (цар и самодржац Србљем, Грком, Блгаром и Арбанасом).⁵ На тај начин су Албанци као народ укључени у састав царства као његов равноправни елеменат. Њихова права и обавезе биле су одређене социјалним статусом, а не етничком припадношћу, уосталом као и у већини европских монархија тог времена.

Осим тога, подаци из средњег века јасно говоре да је у односима Срба и Албанаца било међусобне сарадње, пријатељства и мешовитих бракова. Тако је Димитрије Прогановић, господар Кроје постао зет Стевана Немање (Ђоровић 2008, 30), Скендербегова мајка Војислава, (ћерка српског властелина из Доњег полога у Македонији у близини данашњег Тетова) била је Српкиња, док се Скендербегов син Ђорђ оженио Јерином, ћерком деспота Лазара Бранковића, а сахрањен је у манастиру Хиландар. Слепи деспот Стефан Бранковић оженио је Анђелину, кћер Скендербеговог таста Арианита (Gibbon 1788), а сестра Ђорђа Кастриота, Марија била је удата за деспота Стевана Црнојевића, господара Зете. (Вукановић 1971) Наведени подаци не треба да зачуђују посебно уколико се има у виду да су у средњем веку оба народа, Срби и Албанци, припадали православној цркви при чему је управо она била главни чинилац сарадње и склапања међусобних бракова. Такође, у том периоду, мало се водило рачуна о етничкој припадности, а више о међусобним обавезама и савезништвима из којих су и проистицали наведени бракови.

За даљи развој српско-албанских односа нарочито значајне су биле крупне промене на Балкану до којих је дошло распадом српског средњовековног царства после Душанове смрти 1355. године, а потом и учвршћивањем Турака Османлија на Балкану, нарочито њиховим победама на Марици 1371. године и Косову 1389. године, као и даљом борбом српских и албанских земаља за опстанак, која се завршава поразом и коначним падом у османлијско ропство током друге половине XV века.

Главни отпор Албанаца турској империји био је везан за име Скендербега (Ђорђа Кастриота, 1405-1468). Међутим,

5 http://plemenasrpska.yolasite.com/resources/Konstantin_Jirecek_-_Kulturna_.pdf

појаву Скендербега требало би посматрати у оквиру велике хришћанске акције, коју је предводила Угарска, ради сузбијања Османлија и ослобођења балканских хришћана. Под командом угарског краља Владислава, Јаноша Хуњадија познатијег као Сибињанин Јанка, и српског деспота Ђурђа Бранковића, мала војска у којој су били окупљени Мађари, Срби, Пољаци и Румуни, продире 1443. преко Ниша и Софије све до Средње горе (планине у централној Бугарској) и остварује победу над Османлијама.⁶ Главни разлог турског пораза био је албански војсковођа Ђурађ Кастриот Скендербег којег је турски султан послао у борбу, али који је искористио ту прилику да се одметне од Султана. Наиме Скендербег је још као дечак био дат Султану у виду залога и данка у крви, те је пре почетка битке тајно склопио договор са Сибињаниним Јанком да му преда султанову војску. Током битке напустио је бојно поље са још 300 највернијих сабораца. Његова реакција изазвала је велику пометњу међу турским редовима што је омогућило и брзу победу над Турцима.

Истовремено, после успешног продора угарске војске у окупирану Србију и Бугарску, Скендербег се враћа у Албанију, успоставља власт и ослобађа готово целу средњу Албанију након чега се утврђује у већ поменутом средњовековном граду Круји. Тиме, Скендербег постаје централна личност у савезу албанских господара (*domini Albaniae*) против Османлија.⁷

После смрти Скендербега, крајем последње деценије XV века, уместо наставка отпора Албанаца, постепено отпочиње процес исламизације становништва. Иако је један број Албанаца спас нашао у јужној Италији, посебно на Сицилији, већи део њих прихвата ислам, стичући тиме не само гаранцију даљег опстанка у турској царевини већ и могућност напредовања у друштву. Исламизација је захватила најпре властелу, а убрзо затим градско и најзад, сеоско становништво. Исламизирано становништво је мењало свој социјални статус, ослобађало се разних дажбина и терета и постајало у сваком погледу повлашћени слој. Томе се нису одупреле ни многе српске породице на Косову које

6 http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_c.html

7 http://www.rastko.org.yu/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/index_c.html

су најпре примиле ислам, а потом и албански језик и обичаје. (Радовановић 2008)

Разлог зашто сви поробљени народи нису прихватили ислам био је не само верске и националне природе већ је имао и своје практичне разлоге у оквиру Отоманског царства. Наиме, Отоманска империја успоставила је високу стопу пореза (харача) за хришћане на основу којих је финансирала целокупну државну администрацију и управу. Уколико би сви поробљени народи Отоманског царства прихватили ислам, потребна попуна буџета била би једноставно немогућа. Таква пракса опорезивања вероватно је допринела повећању броја исламских верника, много више него отоманска освајања или Куран. Прихватање исламске вере био је сигуран знак за избегавање плаћања пореза, стицање повластица и опстанак у Отоманском друштву. (Бејаковић 2016, 33) Уосталом Турци су већину својих битака добијали на тај начин што су непријатељским војницима обећавали равноправно укључивање у састав нове државе у којој не постоји порез. Нажалост пракса неплаћања пореза, или његовог избегавања, остала је присутна и данас у многим државама Балкана које су тада биле део Отоманског царства.

Почетком XVII века све већи број исламизованих Албанаца, како би сачувао остварене бенефиције и наставио неплаћање пореза, бива ангажован у суровом обрачуна против побуњеног хришћанског становништва. Албанци су до средине XVIII века, постали најснажније и најсуровије оруђе за покоривање хришћана на Балкану. У таквој ситуацији учестали сукоби Срба и Албанца постају свакодневница, а заједнички живот два народа неизвесан.

Са друге стране, последња средњовековна етапа у борби Србије за опстанак и пружање отпора Отоманском царству завршава се падом Смедерева 1459. године. Као последица турске инвазије отпочело је велико померање становништва успостављањем новог друштвеног и економског поретка, уз милитантну исламизацију, која је захватила становништво на правцима турског освајања у Бугарској, Македонији, Грчкој, Србији, Албанији и Босни. Стање потпуне небезбедности и безграничног насиља наводило је народе да беже испред турских похода даље ка северу и западу балканског

полуострва, у области ван домашаја освајача. Српски народ се масовно, под притиском рата, а не природно како то поједини историчари желе да прикажу, селио са простора Косова и Метохије, већ почетком XVI века.

У истом периоду започињу значајне реформе у отоманском царству. Наиме, све до пада Константинопоља 1453. године, једна од најмоћнијих позиција у царству, титула великог везира била је резервисана искључиво за Турке. Први велики везир који није био турског, већ парадоксално српског порекла, био је Вели Махмуд-паша познатији и као Мехмед-паша Анђелковић, којег су Турци још као шестогодишњег дечака узели у виду данка у крви, на путу од Новог Брда ка Смедереву. Мехмед Паша Анђелковић предводио је Турску војску током освајања Константинопоља, али и током освајања упоришта, главног отпора Албанаца, у граду Круји.

Од укупно 19 великих везира српског порекла, укључујући и последњег Далтабан Мустафа-пашу, који је владао Отоманским царством крајем XVI века, већина је у складу са својим могућностима на турском двору настојала да спроводи толерантнију политику према својим сународницима - Србима. Најпознатији међу њим, Мехмед паша Соколовић омогућио је обнову Пећке патријаршије и именовао свог рођака Макарија Соколовића на место Патријарха чиме је обезбедио опстанак Српске православне цркве, а самим тим и српског народа. О утицају који су Велики везири српског порекла остваривали на Порти, можда најбоље говори податак да је српски језик био званичан језик на турском двору, након турског и арапског.

Истовремено, од формирања Отоманског царства, укупно 23 велика везира била су албанског порекла. (Ágoston, Masters 2001) Први велики везир албанског порекла био је Давуд-паша, који је владао од 1482. до 1497. године, а последњи Саид Халим-паша, од 1913. до 1917. Поједини историчари попут Лефтена Ставријаноса (Stavrianos 2000) сматрају да се позиција великих везира значајно рефлектовала и на међусобне односе народа на Балкану. Међутим, оно што додатно подржава наведену тезу је чињеница да се повећан број везира албанског порекла, нарочито од краја XVI века, поклапа са периодом

када Албанци масовно прихватају ислам и узимају учешће у походима против непослушних поданика Отоманског царства, између осталих и Срба, односно период када Срби бивају приморани да напусте своја вековна огњишта и селe се ка северу, тачније у Угарску.

Утицај турске владавине на живот хришћанског (српског) становништва, како то потврђује и Иво Андрић у својој докторској дисертацији „Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине” (1924) био је „апсолутно негативан.” У прилог томе Андрић наводи прописе из чувене збирке Канун-и-раја (Збирка закона за рају), из 635. године, који су, „иако у донекле измењеном и блажем облику,” били на снази у свим покрајинама турског царства. У складу са одредбама Кануна хришћани и Јевреји у покореним земљама нису могли подизати манастире, цркве и испоснице; поправљати своје цркве; они који станују у суседству муслимана, своје куће могу поправљати једино у случају преке потребе; ...у погледу одеће и обуће не смеју се носити као муслимани; не смеју учити арапски књижевни језик; не смеју јахати оседланог коња, носити сабљу нити друго оружје, ни у кући ни ван ње; .. смеју само тихо да се моле за покојнике; муслимани могу да ору и да сеју по хришћанским гробљима, уколико она више не служе за сахрањивање;⁸

Дакле, налазимо да је Османлијска власт свеукупно, а посебно у периоду од краја XVI века, када на позицијама великих везира долазе Албанци, својом владавином уназадила српски народ, одузела му независност и слободу, лишила га државности, разбила му јединствено национално подручје, изменила цивилизацијски лик, доводећи у питање његов европски карактер. Током владавине отоманског царства уништена је српска аристократија, одузета су најбоља деца (насилном регрутацијом за јаничаре – „данком у крви“), прекинуто природно кретање српског народа ка модерном друштву, а привреда, која се чак и у полу зависној

8 Докторска дисертација Иве Андрића, *Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der türkischen Herrschaft* цитирно према Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, САНУ посебна издања, Београд 1986 http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_.html

Деспотовини налазила на линији успона, упропашћена пљачкашким друштвено-економским системом.⁹

Међутим, велики аустријско-турски рат, који је избио 1683. године, активирао је Србе у нади да ће се ослободити од турске владавине. Пораз Турака под Бечом исте године и успешна противофанзива Аустријанаца, са дубоким продором моравским правцем све до централних балканских области 1689, подигли су Србе на устанак, а са њима и католичке Албанце на северу Албаније. Италијански генерал Пиколомини, који је служио у Хабзбуршкој монархији и предводио аустријску војску, је правцем реке Велике Мораве избио на Космет, где је заједно са српским и албанским устаницима, којих се заједно окупило око 20.000, усмерио операције из Приштине према Качанику па све до Скопља.¹⁰ Наведени податак о придруживању српско-албанских устаника Хабзбуршкој монархији против Турске потврђује да је у тадашњој историји два народа, Срба и Албанаца било примера сарадње, а не сукоба како то данас већина истраживача сагледава. Међутим, наведена сарадња била је пре свега мотивисана верском блискошћу и вођења заједничким циљем, ослобађања од турског јарма.

Да би преко Албаније допрео до Јадранског мора, Пиколомини се вратио у Призрен, где се састаје са патријархом пећким Арсенијем III Чарнојевићем. Након тога, усмерава офанзиву према Скопљу, у којем је увелико владала епидемија колере. Да би спречио ширење епидемије или, према неким другим изворима, да би се осветио за опсаду Беча, генерал Пиколомини наређује да се град Скопље у потпуности спали.¹¹ Међутим, за кратко време Пиколомини умире од колере у спаљеном Скопљу, а ратна срећа се окреће на страну Турака у јануару 1690. године, када су Турци поразили аустријску војску и српско-албанске устанике код Качаника. После пораза Аустријанци су се брзо повукли према северу, остављајући незаштићени српски народ на милост и немилост турских

9 http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_c.html

10 http://www.albanianhistory.net/1689_Kosovo-Turkish-War/index.html Приступило 12.10.2018

11 Timothy Judah, *The Serbs*, Yale University Press. p. 46.

и појединих албанских муслиманских одреда. Већ у току зиме исте године започела је велика сеоба Срба са Космета под вођством Арсенија III Чарнојевића. (Божовић 1998, 24) По најпоузданијим историјским подацима том приликом је у Аустрију, односно на територију данашње српске покрајине Војводине, избегло око 37.000 српских породица. Како се свака породица састојала од најмање четири члана, процењује се да је током велике сеобе, Космет напустило најмање 185.000 људи.¹² Том приликом Срби су са својих вековних огњишта на Косову и Метохији преселили не само своје породице, већ и веру и наду да ће се ту поново вратити, што се симболично манифестовало ношењем стабљика винове лозе, која се нашироко узгајала дуж равне Метохије и коју су понели са собом у нову земљу северно од Дунава. Стабљике винове лозе засађене су на територији данашње Војводине, Фрушкој Гори, а најсеверније у месту Токај на северу данашње Мађарске, где се и данас производи једно од најбољих европских вина, такозвано Токајско дезертно вино. Наведеним догађајем инспирасан је и слоган код нас Срба под називом „Србија до Токија,“ где се у погрешној интерпретацији и непознавању историјских догађаја, град Токај у Мађарској преименује у Токио у Јапану.

Такође и монаси српског манастира Раванице су са моштима Светог цара Лазара прешли у горњу Угарску и у месту Сентандреј, 20 километара северозападно од Будимпеште, подигли цркву од дрвета, у којој су положили мошти српског свеца. Након седам година мошти су пренесене на Фрушку гору у Врдник у манастир Нову Раваницу где су остале све до 1942. године, након чега су пренете у престоницу.

Нови сукоб између Турске и Аустрије, 1716-1718, завршио се аустријском окупацијом и анексијом северних делова Србије, а у току ратних операција у Поморављу учествовало је српско становништво. Пожаревачки мир 1718. године, био је кратког века. У новом рату ангажовале су се поново веће групе балканских хришћана, под вођством пећког патријарха Арсенија IV Јовановића-Шакабенте. Такође, скопски надбискуп Михаило Сума - по народности

12 https://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_c.html#2_III/21.11.2015

Албанац - био је укључен у побуну, али пошто је откривен, бежи у Аустрију. Међутим, аустријске и устаничке трупе, потучене су код Новог Пазара. Одред патријарха Шакабенте се распао, а он у страху од турске одмазде бежи са пратњом према северу.

Београдски мир из 1739. препустио је српски народ, на милост и немилост Турцима. Овај рат и народни покрет у вези с њим доносе нове муке српском народу. Српски крајеви, из којих се повлачи аустријска војска, били су опљачкани и попаљени од стране Турака, а Албанци муслимани се својом немилосрдношћу у борби против српских устаника намећу Турцима као најистакнутији заштитници царства.

Први српски устанак 1804. године био је револуционарни покрет који је омогућио привремено ослобађање српског народа широм Турске. Неуспех првог српског устанка 1813. године није зауставио ослободилачки покрет. Из београдског пашалука, делимично ослобођеног у другом српском устанку 1815. године, траје борба за проширивање покрета на друге, још увек поробљене делове српских територија. Границе београдског пашалука коначно су савладане 1833, када је аутономној Србији признато и „шест нахија” на јужним и источним границама пашалука, до линије која је преко Таре, Голије и Рашке, Копаоника и Јастрепца прелазила Јужну Мораву испод Ниша, и даље преко Грамаде и Пандирала избијала на Стару планину.¹³

Убрзо са наведеним дешавањима бива формулисан и национални програм ослобођења српског народа и улога коју ослобођена Србија треба да одигра у томе. Реч је о Начертанију, односно Нацрту, Илије Гарашанина из 1844. године у којем се ослобођење свих Јужних Словена наводи као главни циљ Србије. Такође, Начертаније предвиђа да Србија мора обезбедити слободан трговачки пут до Јадранског мора, како би се ослободила аустријске стеге, што упућује на неопходност усмеравања војних операција у правцу Албаније. Наведени нацрт представља и један од првих докумената у којем је стварање државе Јужних Словена илити касније Југославије представљен као национални циљ Србије.

13 https://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_c.html#2_III/21.11.2015

Гарашанин је у својим плановима јасно рачунао на сарадњу са католичким Албанцима и још 1844. године успоставља блиску везу с њима, а од 1846. године је у сталној вези са мирдитским опатом Гаспаром Красником, захваљујући којем је договорио заједничке акције са мирдитским кнезом Пренк Биб Додом 1849. године.¹⁴ Практично, напори тадашње српске власти, били су усмерени ка неутрализацији Албанаца који су прихватили ислам с једне стране, а с друге стране ка придобијању католичких Албанаца (Малисора и Миридита) са којима је успостављена блиска сарадња. Међутим, Гаспар Красник бива ухапшен од стране својих сународника Албанаца и погубљен већ 1876. године. (Buda 1986, 52)

Ослободилачки ратови Србије и Црне Горе против Турске 1876, а потом 1877. и 1878. године довели су Србе у први озбиљан сукоб са албанским народом. Са успешним офанзивним дејствима српских трупа крајем 1877. и почетком 1878. године пред српском војском беже Турци, Албанци и Черкези. Ослобођене крајеве јужне Србије напустило је том приликом око 30.000 Албанаца. Албанске избеглице (мухаџири)¹⁵ настаниле су се углавном у долини реке Лаб, у северном делу Космета код данашњег Подујева, одмах поред новоуспостављене границе. То је довело до значајног повећања броја албанског становништва у северним и источним крајевима Космета у односу на друге народе, при чему оно одсудно, бројчано, надвладало постојеће српско становништво. Истовремено, протерано албанско становништво, жељу за осветом због губитка поседа и кућа, усмерава на своје прве комшије преостало српско становништво на Космету. Наведена спирала освете се више пута по сличном узрочно-последичном сукобу понављала кроз историју, а последњи пример је Погром из 2004. године на Космету и свеприсутни терор Албанског становништва над преосталим Србима.

Присуство мухаџира био је важан моменат у низу околности које су после Берлинског конгреса довеле до појачаног исељавања Срба са Космета и отпочињања

14 https://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/bogdanovic-kosovo_2_c.html#2_III/12.12.2016

15 Арапска реч за избеглицу или исељеника - мухаџир.

српско-албанског сукоба. Наиме, одлукама Берлинског конгреса подстакнуте су појаве модерног панисламизма, али су истовремено подстакнуте и милитантне активности римокатоличког клерикализма, односно Албанаца римокатолика на северу Албаније, што се значајно одражавало на живот српског становништва. (Екмечић 2008, 298) Покрет и устанак Призренске лиге, а потом и низ других локалних или других ширих албанских побуна 1908, 1910. и 1912. године, завршавали су се по правилу албанским терором над српским становништвом.

Истовремено, закаснили развој албанског националног покрета у годинама после младотурске револуције, 1908-1912, био је веома значајан за питање ослобођења српског народа у Старој Србији и представља важан моменат у којем су се интереси српског и албанског народа директно сукобили. Велика победа српске војске код Куманова, 1912. године, означила је скори крај турске владавине, а самим тим и крај албанске доминација на Космету. Српска војска је после више од 500 година поново овладала Косметом, те самим тиме и Призреном, градом у којем су Албанци само три деценије пре тога формулисали своје националне циљеве у познатој Призренској лиги. Иако Први балкански рат није резултирао изласком Србије на море, како је то националним плановима било предвиђено, она се значајно проширила и оснажила и као таква представљала озбиљну препреку не само албанским плановима за стварање независне националне државе већ и аустро-угарском надирању према Солуну и даље према Блиском Истоку.

Интересантно је да Албанци у својој историографији често поричу многе од наведених историјских догађаја - посебно велику сеобу српског народа под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића, као и албанско-турски геноцид над српским и осталим хришћанским народима, који је добио на интензитету током последњих пола века пред Балканске ратове, а који је кулминирао туским геноцидом над Јерменима 1915. године. Због тога не треба да чуди што су често у албанским историјским уџбеницима, писаних на основу суженог броја извора, заступљене тезе о „физичком уништењу” албанског народа у Србији, под влашћу „великосрпског хегемонизма.”

Ипак, статистички подаци, односно бројке су неумољиве и несумњиво показују да се број Албанаца на Космету након сваког од тих такозваних геноцида, којем су наводно били изложени, константно повећавао док се број Срба, драстично смањивао.

Табела 1, Дефинитивни резултати пописа становништва 31. јануара 1921. године са фокусом на три најзаступљеније етничке групе и области.¹⁶

	Укупно	Срба	Албанаца	Турака
Звечан	70.137	20.679	42.275	5.180
Косово	171.285	47.229	108.541	10.619
Призрен	96.781	28.179	57.216	10.681

Подршку за изношење таквих ревизионистичких ставова, Албанци налазе и у појединим круговима тзв. међународних експерата, попут Ноема Малколма, који је за непуне три године објавио „Кратку историју Босне и Херцеговине,” а убрзо затим и „Кратку историју Косова,” при чему наведена дела обилују бројним прилагођеним закључцима који имају за циљ поништавање постојећих знања о прошлости и њену потпуну ревизију.¹⁷ Такође, српска средњовековна историографија, иако веома важна за Албанце, на шта смо у овом рада пробали да укажемо, није довољно заступљена нити позната у самој Албанији. То донекле објашњава ставове и неутемељене полемике албанских историчара нарочито када је реч о њиховом положају и статусу у српској средњовековној држави, али их свакако не оправдава.

Дакле, историјски подаци о српско-албанским односима у раном средњем веку без сумње потврђују постојање међусобне сарадње и заједничких борби против Отоманске

¹⁶ <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf>; Светлана Радовановић Етничка структура Краљевине Југославије у контексту националне политике Југословенства, <http://www.gef.bg.ac.rs/img/upload/files/Rad%2010.pdf> Приступило 21.01.2016

¹⁷ Анализу Малколмове књиге „ Космет, кратка историја „ израдила је група аутора САНУ: Милорад Екмечић, Ђорђе Јанковић, Ема Миљковић - Бојанић, Славенко Терзић, Миле Бјелац, Ђорђе Борозан, Љубодраг Димић, „Одговор на књигу Ноела Малколма, Космет, кратка историја,“ Београд: САНУ, 2000.

империје. Међутим, отпочињањем процеса исламизације Албанца у XVII веку и преузимањем улоге Великог везира на Порти, однос исламизираних Албанаца према преосталом српском становништву почиње да се мења. Подаци о међусобној сарадњи и заједничкој борби постају ирелевантни за новонастало стање ствари. Наиме, током средњег века оба народа, Срби у целини, а Албанци у већини, припадали су православној цркви која је била главни чинилац сарадње и међусобног склапања бракова и пријатељстава. Касније од почетка XVII па све до краја XIX века, све већи број Албанаца бива исламизован, а потом и ангажован у суровом обрачуна против српских побуњеника. Исламизовани Албанци постају најупорнији бранитељи новог поретка османског царства на Балканском полуострву и ударне јединице у сузбијању српских устанка и националног покрета. Такво ангажовање Албанца било је од прворазредног интереса за остваривање дугорочних циљева Отоманске империје на подручју јужнословенског источног православља, али и за утемељење српско-албанског сукоба који је присутан и данас.

ЗАКЉУЧАК

Историјски осврт на српско-албанске односе указује да постоји неколико преломних догађаја који су суштински определили садашње стање ствари у односима две државе Србије и Албаније. То су: 1) масовна исламизација албанских племена током XVII века, 2) преузимање улоге Великог везира од стране Албанаца и 3) Велика сеоба Срба.

Практично, од почетка процеса исламизације Албанаца почиње стварање културног и друштвеног јаза између две етничке групе, као и стварање узајамних анимозитета који ће се посебно продубљивати у даљој историји два народа. Исламизација Албанаца се одвијала вековима и у више фаза које су различито трајале. У појединим фазама исламизација се преплитала са решавањем албанског националног питања и била је у функцији окупације појединих територија. Самим тим сарадња између два народа која је постојала у раном средњем веку, нарочито пре исламизације Албанаца, постаје потпуно ирелевантна за тадашње стање њихових односа, али

и за прогнозу будућег развоја догађаја.

Велики број Албанаца учествовао је у сукобима против српских устаника 1690. године. Ти ратови против Срба, а нарочито њихов резултат у корист Отоманског царства, су неминовно подстакли локалне албанске вође да појачају терор против преосталог српског становништва на Космету, посебно узимајући у виду чињеницу да су позицију Великог везира на Порти, махом контролисали Албанци. Стога они врше притисак на локалне Србе и њихове институције, првенствено цркве и манастире, како би их ослабили и принудили на иселјавање и на тај начин спречили могућност устанка и уједињења са остатком Србије. Тај терор ће се нарочито повећавати крајем XIX века када су Албанци практично у име Порте управљали тим делом територије, а не Отоманско царство, како је то било законом предвиђено.

Међутим, косовски Албанци данас себе више виде као жртву, а не као починиоце злочина. Према њиховом схватању стварности, увек су Срби радили много горе ствари од њих, што им даје легитимитет и морално право на освету без преседана. На жалост, такве ставове некритички правдају и поједини међународни представници, чиме их подстичу на наставак сукоба са Србима.

Свака промена постојећег стања, у међусобним односима Срба и Албанаца, неминовно је производила конфликтни потенцијал. Неостварена очекивања била су и остала најчешћи узрок сукоба. Србија је очекивала да 1912. године, након пет векова турског ропства, поново поврати суверенитет над Косметом који је у међувремену постао место формулисања албанске државотворне идеје. Истовремено, између осталог и због Велике сеобе Срба из 1690. године, изостала је подршка од стране локалног албанског становништва у Старој Србији за ослобађање од турског ропства.

Албанци су очекивали да ће током Призренске лиге реализовати национално уједињење. Међутим, сан о формирању Велике Албаније, државе која ће обухватити све територије на којима живе Албанци, било да су у већини или мањини, остао је лишен реалности. То је, свакако, био извор фрустрација за велики број Албанаца, поготово за њихове

идеологе и лидере заслепљене циљевима Прве призренске лиге. У таквој ситуацији међусобни сукоби између два народа били су неминовни, а новоуспостављене верске, културне и економске разлике значајно су утицале на интензитет и трајање тих сукоба у будућности.

Ипак, одлучујући утицај на резултат сукоба, никада није остваривала количина моћи са којом је свака од страна у сукобу располагала, већ подршка треће стране. Наиме, пресудна је била и остала подршка моћног покровитеља - треће стране, (Отоманске империје или Аустро-Угарске) која је обликовала коначан биланс сукоба. Трећа страна се по неписаном правилу најчешће ангажовала на страни Албанаца, а против Срба, и тиме драстично мењала крајњи резултат. Србија је готово у свим војним сукобима са Албанцима успевала да без већих тешкоћа савлада албански отпор. Међутим, подршка страног фактора је приморавала Србију на додатне уступке. Истовремено, наведена подршка је појачавала конфликтни потенцијал јер је остављала могућност Србима да сачекају слабљење подршке треће стране и окрену резултат у своју корист.

Показало се такође, да подршка треће стране, краткорочно производи позитиван ефекат, али дугорочно ствара отпор и незадовољство Албанаца. Тако је било много пута кроз историју, тако је и данас. Само је питање времена када ће Албанци за лошу економску и политичку ситуацију на Космету оптужити своје менторе из САД. Оптужбе према пријатељима из ЕУ су већ албанска свакодневница. Раније су за пропусте оптуживали Отоманску империју, касније СФРЈ, Србију, али се одговорност никада није проналазила тамо где заиста лежи, односно у њиховим сопственим редовима.

РЕФЕРЕНЦЕ

Батаковић Душан, *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, Чигоја штампа 2008.

Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Београд: Војна књига-Народна књига, 1999.

Борозан Ј. Ђорђе, *Велика Албанија 1939-1945 порекло, идеје*

- и пракса*, дисертација, Београд 1993. године.
- Вукановић П. Татомир, *Словенска симбиоза породице Ђурђа Кастриота Скендербега*, Врањски гласник, Врање 1971.
- Григорије Божовић, *Мој Колашин*, Приштина, 1994.
- Димић Љубодраг и Ђорђе Борозан, *Југословенска држава и Албанци, Тематска збирка докумената, I – II 1998*.
- Ђуричић Милутин, *Обичаји и веровања Албанаца*, Београд: прив. издање, 1994.
- Ђурић Слађана, *Крвна освета на Косову и Метохији*, дисертација Београд 1996.
- Екмечић Милорад, *Дуго кретање између клања и орања*, Зборник радова, *Косово и Метохија - прошлост, садашњост, будућност*, Београд: САНУ, 2007.
- Здравковић Хелена, *Политика жртве на Косову*, Београд, Етнолошка библиотека, 2005.
- Имами Петрит, *Срби и Албанци кроз векове*, Београд: Самиздат, 1999.
- Мишић Саша, *Политика Југославије према Албанији у периоду од 1924-1927. године*, магистарска теза, Београд 2005.
- Плана Енвер, *Косово према реформама у Турској крајем XIX и почетком XX века*, Београд, дисертација 1973.
- Радовановић Милован, *Косово и Метохија антропогеографске, историјскогеографске, демографске и геополитичке основе*, Београд Службени гласник, 2008.
- Стули Бернард, *Албанско питање 1875-1882*, дисертација 1959.
- Ђоровић Владимир, *Историја Срба*, Београд: Лирика, 2002.
- Храбак Богумил, *Призренска арбанашка лига 1887-1881*, Београд, 1998.
- Kola Paulin, *The Search for Greater Albania*, London, C. Hurst and Company, 2003.
- Poulton Hugh, Suha Taji-Farouki, *Muslim Identity and the Balkan State*, London, Hurst and Company, 1997.

Miloje Zdravkovic

CAUSES OF THE FIRST CONFLICTS BETWEEN SERBIAN AND ALBANIANS THROUGH HISTORY

Resume

Since the creation of the first nation-states in the 19th century, relations between the two most populous people in the Balkans, Serbs and Albanians, have been characterized by conflicts as a result of essential differences of religious, cultural and traditional nature. The differences and inequalities that arise from them, arose primarily as a consequence of the Islamization of the Albanian population during the 17th century and the establishment of a system of one nation dominating over another, as the basic principle on which coexistence in the Ottoman Empire was based. Such inequality has contributed to the mass emigration of Serbs from Kosovo and Metohija and their partial Islamization, due to which differences have been established, which are still present today, and they can have a decisive influence on the intensity of the conflict in the future. In this paper, we single out the groundbreaking events that essentially determined and influenced the establishment of existing differences and the development of future relations between the two people namely of Serbs and Albanians: 1) mass Islamization of Albanian tribes during the 17th century; 2) taking over the position of the Grand Vizier by the Albanians at Porta and 3) the Great Migration of Serbs from Kosovo and Metohija. We conclude the results by stating that the newly established cultural and social differences between Serbs and Albanians significantly affected the intensity and duration of future conflicts, while the support of third parties had a decisive influence on the final outcome of the conflict.

Keywords: Serbia, Albania, Islamization, Ottoman Empire, Grand Vizier, Turkish-Austrian War, great migration of Serbs, First Serbian Uprising.

* Овај рад је примљен 10. априла 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. јула 2021. године.